

TARİHİ PERSPEKTİFTEN BİLİM DÜNYASINDA KADININ YERİ

STATUS OF WOMEN IN SCIENCE WORLD FROM HISTORICAL PERSPECTIVE

Sevda KUBİLAY*

Makale Bilgisi

Başvuru: 5 Mart 2022
Kabul: 21 Mart 2023

Article Info

Received: March, 5, 2022
Accepted: March, 21, 2022

Öz

Kadınların bilim dünyasında yer alması çoğu zaman mücadele gerektiren bir eylem olmuştur. Tarihsel süreçte kadına tanımlanan roller ve görevler onları bilim dünyasından uzaklaştırmış ve domestik bir figür haline getirmiştir. Ancak tarihin derinliklerinde bilime katkı sunan pek çok kadın kahraman vardır. Bu kahramanlar kimi zaman cadı avında kimi zaman güç savaşları arasında yok olup gitmişlerdir. Her ne kadar görünürlükleri az olsa da bilim dünyasına katkıları yadsınamaz. Bu çalışmada kadınların bilim dünyasına olan katkısı toplumsal bir çerçevede ele alınmış ve kadınların bu anlamdaki mücadelelerine yer verilmiştir. Tüm zorluklara rağmen kadınlar bilim dünyasında var olmayı başarabilmişlerdir.

Anahtar kelimeler: kadın, bilim, toplumsal cinsiyet, bilim insanı

Abstract

Women's involvement in the world of science has often been an act of struggle. The roles and duties defined for women in the history have taken them away from the science world and turned them into a domestic figure. However, there are many female heroes who appear in the depths of history and contribute to science. These heroes sometimes perished in witch hunts and sometimes in the course of power struggles. Although their visibility is blurred, their contribution to the world of science cannot be denied. In this study, the contribution of women to the world of science is discussed in a social framework

* Öğr. Gör. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO; sevda.kubilay@ohu.edu.tr; ORCID: 0000-0003-2786-0177; Niğde-Türkiye.

and women's struggles in this sense are included. Tespite all the difficulties, women have managed to exist in the world of science.

Key words: *women, science, gender, scientist*

Giriş

Kadınlar... Nereye bakılırsa bakılsın her yerdeydiler: Ekonomik hayatta, kamusal alanda, toplumsal çatışmalarda, bazen en belirgin halde bazen de görünmez biçimde. Varlıkları, bu varlığı yok sayanlar ya da onu yüksek duvarlarla, toplumsal sınırlarla kontrol altına almak isteyenler tarafından sürekli tartışılan kadınlar.

Bilimin tarihsel gelişim süreci içinde kadınların bilim dünyasına katkılarından pek söz edilmez. Çünkü bilime eril bir mana yüklenmiştir. Ayrıca bilimle ilgilenen kadınların hayatları ve eserleri üzerindeki tartışmalar, onların çoğu kez cinsellikle ilgili dedikodulara karşı savunmasız olmaları yüzünden zorlaşmıştır. Ancak bu durum tarih sahnesinde kadının bilime katkısının olmadığı anlamını taşımaz. Bilim ve kadın ilişkisi bağlamında ele alınacak ilk soru, kadınların bilime katkılarının hangi dönemlere kadar gidebildiğidir. Başka bir deyişle, aslında kadınlar çok uzun zamandır bilimle ilgilidir ve belki bu gerçek bilinmemektedir ya da kadınların bilim dünyasına katkıları yirminci yüzyıla ait bir olgudur. Kadınların bilim dünyasına katkıları en fazla nerede gerçekleşmiştir, Birleşik Krallık'ta mı, Hindistan'da mı, Amerika Birleşik Devletleri'nde mi, Çin'de mi yoksa Fransa'da mı yoksa dünyanın başka bir yerinde mi? Kadınların bilim dünyasına katkıda bulunmasını teşvik eden koşullar nelerdir? Diğer önemli bir soru da, eğer tarihte kadınlar bilimin gelişmesinde daha aktif bir rol alsalardı, bilim dünyası daha farklı bir gelişim gösterir miydi?¹

Bu çalışmada, Antik Çağ'dan itibaren varlığına tanık olduğumuz kadın ve bilim ilişkisinin tarih içindeki gelişimi ele alınmıştır. 18.yy'da sancılı bir şekilde gündeme gelen kadın hareketlerine kadar olan süreçte toplumun kadına bakışı ve kadının bilim dünyasına olan yakınlığı ya da uzaklığı sorgulanmıştır. Kadın hareketleriyle başlayan ve giderek kadını daha özgür kılan girişimlerden önce kadının adı bilim dünyasında ne kadar yer almıştır?

¹ Londa Schiebinger, "Women in Science: Historical Perspectives", *Proceedings of the Women in Astronomy Workshop*, Meg Urry (ed.), Space Telescope Science Institute, Baltimore 1992, s. 11.

Antik Çağ'da kadın ve bilim

“En iyi kadın kendisinden söz edilmeyendir.” Thukydides²

Kadınların bilim dünyasına katkıları yeni bir olgu değildir, antik çağlara kadar uzanmaktadır. Ancak Antik Çağ'ın eserlerine dair çok az kalıntı vardır. Bu dönemin kadın düşünürlerine dair sadece birkaç fragment ve mektup kalmıştır. Ayrıca bu dönemde yaşayan önemli isimlere dair bilgiler hep ikinci elden literatür şeklindedir. Bu eserlerde de çoğu kez aşağılandıklarına tanık olmaktadır. Antik komedi yazarları tarafından “mavi çoraplılar”, “erkek kadınlar” olarak adlandırılmışlardır; “acayıp” olarak görülüp, “zeki ama kısır”, “soğuk”, “Hetaira”³, “felaket kadınları” olarak ifade edilmişlerdir.⁴ Nitekim bu döneme damgasını vuran düşünürlerden Platon bir söyleminde “Bir barbar değil bir Yunanlı; bir tutsak değil özgür; bir kadın değil bir erkek olarak yaratıldığım için Tanrı'ya şükreliyorum” ifadesini kullanmıştır.⁵ Bu ifadeden kadın olmanın istenmeyen bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Antik Çağ'ın önemli düşünürlerinden bir diğeri olan Aristoteles de madde ve form arasında cinsiyet ayrımı yaparak maddeyi dişi, formu erkek olarak nitelendirmiştir. Maddenin edilgen ve bilinemez yapısını vurgulayarak, erkek egemen bir söylemi devam ettirmiştir.⁶ Ancak, bu bakış açısına rağmen, Antik Çağ'da dahi bilimle ilgilenen çok değerli kadın düşünürler mevcuttur. Bu dönemdeki kadın düşünürlere yer vermeden önce ilkçağ medeniyetlerinde genel olarak kadına bakış üzerinde durulacaktır. Bu dönemde Çin, Hint, Mısır, Yunan, Roma medeniyetleri ile Anadolu'da ve Mezopotamya'da kurulan uygarlıklar dikkat çekmektedir. Kadının bilim hayatındaki yerini anlamak için öncelikle kadının toplumdaki yeri ve rolünü ele almak yerinde olacaktır.

Çin medeniyetinde kadının toplumsal yerinden bahsetmek zordur, zira kadın değer görmemiş hatta insan sınıfında dahi sayılmamıştır. Hatta isim bile verilmeyip “bir, iki, üç” diye çağrılmıştır.⁷ Bu durumun bir göstergesi olarak,

² Antik Yunan tarihçisi.

³ Hayat kadını.

⁴ Marit Rullmann, *Kadın Filozoflar: Antik Çağ'dan Aydınlanmaya Kadar*, çev. Tomris Mengüşoğlu, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 1996. s. 16.

⁵ Cemil Sena, *Filozoflar Ansiklopedisi*, C. 2, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975. s. 13.

⁶ Günseli Naymansoy, *Türkiye'de Bilim Kadınları ve Bilimin Gelişimine Katkıları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009. s. 6.

⁷ Ahmet Gündüz, “Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 5, Ankara 2012, s. 133.

tanrılara kurban edilen kız çocukları örnek gösterilebilir. Yine kız çocuğunun istenmemesi durumunda vahşi bir alana bırakılarak ölüme terkedilmesi yaygın bir uygulamadır. Kadın, Çin toplumunda erkeğin şehvetini doyuran bir varlıktır ve kocası ile onun ailesine hizmet etmekle yükümlü bir köledir. Kendi hayatına dair söz hakkına sahip değildir.⁸

Anadolu medeniyetlerinde ise, kadının toplumdaki yeri ve konumu nispeten daha iyidir. Hititler ve Frigler döneminde kadının “Ana Tanrıça” olarak sembolize edildiği görülmektedir.⁹ Diğer ilkçağ medeniyetlerinden farklı olarak Anadolu’da kadınların daha etkin ve saygın olduğu söylenebilir. Ana tanrıça inancı ile birlikte toplumda nispeten anaerkil bir düzen hâkim olmuştur. Dönemi yansıtan Ana Tanrıça yontularında genellikle çıplak kadın figürleri vardır ya da doğum esnası yansıtılmaya çalışılmıştır. Kadının bir canlıyı dünyaya getirmesi ve onu beslemesi yaşamın simgeleri haline gelmiş ve kutsanmıştır. Yine tanrıça figürlerinde şişman ve güçlü kadınları yansıtmaları doğadaki bolluk ve bereketi temsil etmesinden kaynaklanmıştır. Tüm bu inançların etkisiyle, Anadolu’dan İlkçağ ’da önemli kadın yöneticiler ve dünyanın ilk kadın amirali çıkmıştır.¹⁰

Hint medeniyetinde, kanunlar kitabında kadın olumsuz ifadelerle tasvir edilmiştir. Kadının evlenme, miras gibi konularda söz hakkı yoktur, yaşama hakkı bile elinden alınmıştır. Kocasını ölen bir kadının yaşamasına izin verilmez. Bu toplumsal bakışın doğal bir sonucu olarak kadın eğitiminden de söz edilemez. Ancak yüksek tabakada yer alan kadınlar sınırlı da olsa eğitim görmüşlerdir. Yine de kadının düşünsel alanda öğrenim görmesi ve felsefeye yaklaşması istenen bir durum değildir. Kocasına ve ailesine boyun eğmeyi reddetme ihtimali düşünülerek kadının felsefe öğrenimi yasaklanmıştır.¹¹

Mezopotamya topraklarında kurulan Babil toplumunda kadının sosyal hayata aktif olarak katılımı söz konusu değildir. Kadınların toplum içerisindeki konumuna dair bilgiler meşhur Hammurabi Kanunlarında (M.Ö. 1792-1750) şu şekilde yer almıştır: Kız çocukları kocalarına satılana kadar babalarının malıdır. Böyle bir bakış açısının varlığında kadının bilimle ilgilenmesi mümkün

⁸ Ümit Akkaya, *Hz. Peygamberin (s.a.) Kadınların Sosyal Hayattaki Konumu ve Ahlaki Eğitimi ile İlgili Hadislerinin Eğitsel Açısından Değerlendirilmesi*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2012, s. 6.

⁹ Nurettin Gülaçtı, “Sanatsal Bir Objeye Olarak Kadın ve Bazı Topumlarda Kadına Bakış”, *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, S. 1, Ankara 2012, s. 76.

¹⁰ Mehmet Yaşar Ünal, *Anadolu Anatanrıçası Kibele*, Tek Ağaç Yayınevi, Ankara 2003, s. 20-21.

¹¹ Akkaya, 2012, s. 6-7.

görünmemektedir.¹² Yine Hammurabi Kanunlarında, kadının kocasını terk etmemesi gerektiği vurgulanmış ve böyle bir davranışın cezasının nehirde boğulmak olduğu belirtilmiştir. Eğer bir kişi başka birinin kızını öldürürse karşılığında kendi kızını vermek durumunda bırakılmıştır.¹³ Diğer taraftan Hammurabi Kanunlarında tek eşlilik esası kabul edilmiştir, içinde bulunan dönem için oldukça modern bir anlayış olsa da, çok eşliliğin tamamen yasaklandığını söylemek mümkün değildir. Eğer çocuk sahibi olunamazsa erkeğe nikâhsız bir eş veya yardımcı kadın seçme hakkı tanınmıştır.¹⁴

Antik Çağ'da, en ileri medeniyetlerden biri olan Mısır medeniyetinde de kadınlara hak ettiği değer verilmemiştir. Her ne kadar ilk zamanlarda kadınlar da erkeklerin sahip olduğu haklardan yararlınsa da, Firavunlar bu hakları ellerinden alarak onları köleleştirmiştir.¹⁵ Bilimsel çalışmalar ise daha çok din adamlarının elindedir. Prestijli bir konumda olan bilim adamları, kral ve aristokratların himayelerinde çalışırlardı.¹⁶ Mısır medeniyetinde ensest ilişkiler de yaygındı. Krallıklarının ve soylu kanlarının devamını sağlamak için bazı krallar kız kardeşleri ya da kendi kızlarıyla evlenmişlerdir. Ayrıca kadının mülk edinme, mirastan pay alma gibi hakları yoktur ve evliliklerinde söz hakkına sahip değildiler.¹⁷

Uygarlığın beşiği olarak gösterilen diğer bir medeniyet Yunan uygarlığıdır. Ancak burada da kadın değersizdir, köleler ile bir tutulan kadın, kocası tarafından şiddete uğrayabilir ya da başka bir erkeğe armağan edilebilirdi. Kadının miras hakkı yoktu. Antik Yunan kültüründe bir erkeğin dengi yine bir erkekti, çünkü kadınlar kötülüklerin kaynağı olarak görülüyordu. Kadının evlilik konusunda da seçme şansı yoktu, bir erkeğin evlenme sebebi ise cinsel ihtiyaçlarını tatmin etmek, erkek evlat sahibi olmak ve kendisine hizmet edecek bir kadına sahip olmaktı.¹⁸ Atina'da evli kadınlar zamanlarının büyük bölümünü evde geçirir, çocuk bakımıyla ilgilenirlerdi. Ancak dini kutlamalar, doğum, ölüm gibi

¹² Marilyn Ogilvie, "Antiquity", *Women, science, and myth: Gender beliefs from antiquity to the present*, Sue V. Rosser (Ed.), ABC-CLIO, CA: Santa Barbara 2008, s. 3.

¹³ Akkaya, 2012, s. 5.

¹⁴ Hamza Ateş-Soner Ünal, "Devletin Doğduğu Yer: Antik Çağ Ortadoğusu'nda İdari Hayat", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 8, Sakarya 2004, s. 28.

¹⁵ Salih Akdemir, "Tarih Boyunca ve Kuran-ı Kerim'de Kadın", *İslami Araştırmalar Dergisi*, S. 10, Ankara 1997, s. 250.

¹⁶ Ateş-Ünal, 2004, s. 40.

¹⁷ Akkaya, 2012, s. 4.

¹⁸ Akdemir, 1997, s. 250-251.

toplumsal olaylarda sosyal hayata karışabiliyorlardı. Sosyal yaşama aktif olarak katılan grup ise ya fakir ya da aristokrat ailelerden gelen kadınlardı. Ekonomik durumu iyi olmayan kadınlar temizlik işçisi, pazarcı, tarım işçisi ya da ebe olarak çalışırlardı. Bunun yanı sıra sosyal anlamda aktif olan kadınların bir kısmı da erkeklere hizmet eden hetaira, dansçı ya da müzisyen kadınlardı. Eğitim ise daha çok aristokrat ailelerin kızlarına veriliyordu. Helenizm ile kadınlar daha çok özgürleştiler ve toplumda farklı meslekler edinmeye başladılar.¹⁹ Bu dönemde yaşayan Yunan filozoflarının da kadını değersizleştiren söylemlerine rastlamak mümkündür. Örneğin, Demostin'in şu sözleri bu bakışı yansıtır: “Lezzet için iffetsiz kadınlar, günlük bedenimizin sağlığı için dostlar, meşru çocuklar doğursunlar, samimiyetle eve itina gösterebilirler diye kadınlar edinirdik”.²⁰ Aristoteles de erkeğin doğasının emretmeye kadının ise boyun eğmeye uygun olduğunu söylemiş ve kadının bu pasif yapısının biyolojik sebeplerden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Ana rahminde, kadının oluşumunun erkeğin oluşumundan uzun sürdüğünü ancak dünyaya geldiği andan itibaren hızlı bir gelişim gösteren kadınların daha çabuk yaşlandığını belirtmiş ve bu durumu da “kadının doğasının zayıf ve soğuk” olmasından diye açıklamıştır.²¹

Eski Roma medeniyetinde ise, kadın babasından kocasına aktarılan bir mal olarak görülmüştür.²² Hatta çocuk dünyaya geldiğinde onu aileye dâhil edip etmemek de babanın tasarrufundaydı. Roma toplumunda iffetli olmanın önemi büyüktü bu nedenle erkekle kadının evlilik dışı birlikteliği kesinlikle hoş karşılanmazdı. Bunun yanında köle olarak alınıp satılan kadınlar da vardı. Kadın hür ya da köle olması fark etmeksizin himaye edilmesi gereken bir varlık olarak görülüyordu.²³ Evlenmeden önce babasına ve evlilikle birlikte kocasına tabi olan kadın, evlenmeden önce annelerinin nezaretinde kalır ve el işleriyle meşgul olurlardı. Kızların eğitimine önem verilmezdi çünkü bir kadında aranan en büyük özellik, ciddiyet ve ev idaresinde becerikli olmalarıydı. Zamanla Roma medeniyetindeki gelişmelerle aile ve evlilik hukuku oluşmuş ve kadınlar haklar elde etmiş, daha özgür bir yaşam sürmüşlerdir.²⁴

¹⁹ Ayşe Gül Akalın, “Eskiçağda Grek Kadının Toplumsal Yaşantısı”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 21, Ankara 2003, s. 42.

²⁰ Akkaya, 2012, s. 7.

²¹ Ogilvie, 2008, s. 6.

²² Akdemir, 1997, s. 251.

²³ Akkaya, 2012, s. 9.

²⁴ Gündüz, 2012, s. 134.

İslamiyet öncesi eski Türk medeniyetlerinde ise, kadının toplumda saygın bir yeri vardır. Hakanlar devleti eşleri ile birlikte yönetir ve eşlerine büyük saygı gösterirlerdi. Nitekim Kutluğ Han öldüğünde yerine eşi Bilge Hatun geçmiştir.²⁵ Devlet yönetiminde hakan ve hatun beraber rol almıştır. Yabancı milletlerin elçileri birlikte karşılanmıştır. Hatta Büyük Hun İmparatorluğu ile Çin arasındaki ilk anlaşmayı Mete Han'ın eşi imzalamıştır.²⁶ Aile içi ilişkilerde, mülkiyet hakkında ve siyasal hakların kullanımında kadın ve erkek arasında nispeten daha eşit bir uygulama vardı. Kadın toplumsal alanda aktifti, ata biner, silah kullanır ve erkeklerle birlikte savaşa katılırdı. Hatta destanlara konu olan savaşçı hatunlar vardı: Banu Çiçek, Selcen Hatun ve Kanıkey Hatun gibi.²⁷ Türklerde aile kavramı çok büyük önem taşırdı, kutsal gördükleri hakları “ana hakkı” olarak ifade ederlerdi. Evlenmeden önce annenin onayını alma gerekliliği vardı. Aileye çok önem verildiği için boşanmaya hoş gözle bakılmazdı.²⁸

Antik Çağ medeniyetlerinde genel olarak kadının toplumda çok saygın bir yeri olmadığı ve eğitimden faydalanma imkânlarının sınırlı olduğu görülmektedir. Buna rağmen, bilime katkılarıyla ön plana çıkan bazı kadın düşünürler ya da bilim kadınları vardır. Antik Çağ'ın önemli kadın düşünürleri arasında Krotonlu Theano yer alır. M.Ö. 550 yılından sonra yaşayan Theano matematikle ilgilenmiştir. Ünlü matematikçi Pisagor'un eşi olan Theano, Pisagor'dan felsefe dersi almıştır. Felsefi düşünce bağlamında, Theano ruhun yeniden doğacağını ifade etmiş ve erdemli yaşamının önemini vurgulamıştır. Pisagor'un ölümünün ardından da Pisagor Okulu'nun yönetimini devralmıştır. Yönetimin yanı sıra kız öğrencilere ahlak üzerine dersler vermiştir. Ancak ilginçtir ki, derslerinde kadınların geri planda durmasını ve iyi bir eş olarak yetiştirilmesini anlatmıştır.²⁹ M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış olan diğer bir kadın filozof Aspasia'dır. Kimilerine göre zamanının önemli filozoflarından sayılırken kimileri de onu yalnızca bir hetaira olarak görür ve alay eder. Aspasia, Atina'da bir hetaira okulu ile kentin önemli

²⁵ Akdemir, 1997, s. 252.

²⁶ Gündüz, 2012, s. 131.

²⁷ İhsan Şerif Kaymaz, “Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye’de Kadının Toplumsal Konumu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 46, Ankara 2010, s. 335.

²⁸ Gündüz, 2012, s. 130.

²⁹ Sinem Doğan, “Düşünce Dünyasının Gölgede Kalanları: Kadın Filozoflar-I”, *Açık Bilim*, 2013. <http://www.acikbilim.com/2013/11/dosyalar/dusunce-dunyasinin-golgede-kalanlari-kadin-filozoflar-i.html>.

erkeklerinin ziyaret ettiği bir salon işletirdi. Bu dönemde kadınların yurttaşlık hakları yoktu, evli kadınların görevi ev işleriyle meşgul olmak ve çocuk yetiştirmekten ibaretti, bu nedenle toplumsal yaşamdan soyutlanmışlardı. Ancak hetaira olmak insan ilişkilerinde daha özgür olmak anlamına geliyordu ve eğitim konusunda evli kadınlardan daha üstündüler. Aspasia da felsefe ve retorik alanlarında mükemmel bir eğitmen olarak görülüyordu. Aynı dönemde yaşamış olan büyük düşünür Sokrates bile Aspasia'ya akıl danışıyor ve öğrencilerini ona yönlendiriyordu.³⁰ Kadın düşünürlerin yanı sıra, bitkisel kürleriyle hastalıkları tedavi eden kadın şifacılar vardı. Bu kadınlara dair bilgiler klasik eserlerde geçmektedir. Örneğin, Homeros'un İlyada eserinde ismi geçen Agamede, bitkisel tedavi yöntemlerini çok iyi bilirdi. Erkek kılığına girerek fizikçi Herophilus gözetiminde eğitim gören Agnodike de tıbbi çalışmalar yapmıştır. Ayrıca ismi geçen diğer şifacılar Salpe, Olympias, Sotira Elephantis (M.Ö. 1.yy), Laus, Metrodora (M.Ö. 2. yy)'dır.³¹

Bilim dünyasına katkı sağlayan diğer bir isim, matematik ve astronomi alanında çalışmalar yapan ve ünlü astronom Theon'un kızı olan Hypatia'dır. M.S. 4. yüzyılda İskenderiye'de yaşayan Hypatia, matematik ve felsefe profesörü olarak babasının izinden gitti. İskenderiye Kütüphanesi'nde Platon ve Aristo öğretileri üzerine dersler veriyordu.³² Sokrates Scholasticus'un ifade ettiğine göre, öğrenciler Hypatia'yı dinlemek için can atarlardı. Hypatia, bir dizi matematiksel metin yazmıştır ancak Büyük İskenderiye Kütüphanesi'nin yanması sonucunda bu metinler de yok olup gitmiştir. Kendisine üniversite çevresi ve sivil liderler tarafından saygı duyulurdu.³³ Ancak o dönem hâkim olan dini ve politik çekişmeler Hypatia'nın suçlanmasına sebep olmuştur. İskenderiye Valisi Orestes ile İskenderiye Piskoposu Cyril arasında anlaşmazlıklara sebebiyet verdiği ve politik işlere karıştığı gerekçesi ile öldürülmüştür. Sokrates Scholasticus "Historia Ecclesiastica" adlı eserinde Hypatia'nın ölümüne dair bilgiler verir:³⁴

³⁰ Ingeborg Gleichauf, *Kadın Filozoflar Tarihi*, çev. Leyla Uslu, ODTÜ Yay., Ankara 2007, s.14-15.

³¹ Ogilvie 2008, s. 8.

³² Paul Halsall, "Of Hypatia The Female Philosopher", *Medieval Sourcebook: Socrates Scholasticus: The Murder of Hypatia* (late 4th Cent.) from Ecclesiastical History, Bk VI, 1997, Chap. 15.

³³ Schiebinger, 1992, s. 12.

³⁴ Andrew Constantinides Zenos, *The Ecclesiastical History of Socrates Scholasticus*. Revised, with notes, by the Rev. A. C. Zenos, 1891. [http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/0380-0440,_Socrates_Scholasticus,_Historia_ecclesiastica_\[Schaff\],_EN.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/0380-0440,_Socrates_Scholasticus,_Historia_ecclesiastica_[Schaff],_EN.pdf)

“...Hypatia sık sık İskenderiye Valisi Orestes ile görüşüyordu ve bu durum Hristiyan topluluk arasında Orestes’in Piskopos Cyril ile uzlaşmama nedeni olarak görüldü. Hypatia’nın valiyi olumsuz etkilediği düşünüldü. Bu düşüncenin etkisiyle çete lideri Peter olan bağnaz bir grup kızgınlıkla Hypatia’nın evine yöneldi. Orada pusuya yattılar. Hypatia eve döndüğünde, onu getiren araçtan sürükleyerek indirdiler ve Caesareum denilen kiliseye getirdiler. Orada onu tamamen soydular ve taşlayarak öldürdüler. Daha sonra vücudunu parçalara ayırarak, Cinaron denilen yerde yaktılar. Bu yaşananlar hem Psikopos Cyril hem de İskenderiye Kilisesi için büyük bir utançtı”

Hypatia’nın öldürülmesinde Psikopos Cyril’in halkı kışkırtmasının da etkisi olmuştur. O dönem, Vali Orestes ile Cyril arasında gizli bir iktidar yarışı vardır. Hypatia’nın pagan olması ve vali ile görüşmesi Cyril’in hoşuna gitmez. Hypatia’nın valiyi etkilediğini öne sürer ve ardından Hypatia katledilir. Cyril, Hypatia’nın vahşice öldürülmesi ile aslında valiye gözdağı vermek istemektedir.³⁵ Hypatia’nın öldürülmesinde kadın olmasının doğrudan etkisi olmasa bile, İskenderiye Valisi ile görüşmesi onun valiyi etkilediği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Üstelik kadın olması onu şiddete karşı daha savunmasız kılmıştır.

Orta Çağ’da kadın ve bilim

“Kadınların ne olduğu ancak onların ne olmaları gerektiği önceden belirlenmezse bilinebilir.”

Rosa Mayreder

Orta Çağ boyunca, Batı’da kilise hâkimdi, öğrenmeler kilise yoluyla gerçekleştiği için kadınların bilim dünyasına katkısı da büyük oranda rahibeler yoluyla olmuştur. Kilisenin talimatı ile kadınların kamusal alanda konuşmaları yasaklanmıştı. Kilise, kadını erkekle karşılaştırıldığında esasen düşük nitelikli bir varlık olarak görüyordu.³⁶ Skolastik düşüncenin önemli isimlerinden biri olan Hristiyan filozof Thomas Aquinas’a göre kadın iki kez daha az değerliydi. İlk olarak “doğal” yapısı gereği erkekten daha değersizdi; bu değersizliği perçinleyen diğer bir durum da ilk kadın Havva’nın sorumlu olduğu ilk günah idi. Ona göre kadınlık doğal bir kusurdu. Katolik Kilisesi, evliliği bir “çocuk yapma ve cinsel taşkınlıkları önleme” kurumu olarak görüyordu. Böyle bir ortamda, kadınların

³⁵ Turhan Kaçar, “Eskiçağ İskenderiye Kilisesinde Politik Bir Araç Olarak Şiddet”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 17, İzmir 2002, s. 25-26.

³⁶ Gleichauf, 2007, s. 26.

çağın tinsel ve kültürel hayatına etkin bir şekilde katılımı manastıra girmek ile mümkün olabiliyordu.³⁷ Orta Çağ'da, özellikle 13. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlık dünyasında büyücü avı yaşanmıştır. Pek çok kadın büyücülükle ya da şeytanla cinsel ilişkiye girip fuhuşu ve kötülüğü yaymakla suçlanmıştır. Bu korkunç düşünce kiliseyi harekete geçirmiş ve pek çok masum insan yakılarak ya da suda boğularak öldürülmüştür. Hatta bu konuda o kadar ileriye gidilmiştir ki, 1480'li yılların başında büyücüleri teşhis etmek ve cezalandırmak adına "Malleus Maleficarum" adlı bir eser yazılmıştır. Pek çok ülkede rağbet gören bu eser uzun yıllar başvuru kitabı olarak kullanılmıştır. İngiltere'de büyücü avının zirveye ulaştığı bir dönemde bir Sakson hâkim 20 bin büyücüyü ölüme mahkûm etmiştir. 17. yüzyıla kadar devam eden cadı ve büyücü avı sırasında 2 milyon insanın öldürüldüğü tahmin edilmektedir.³⁸

Orta Çağ'ın bu karanlık yönünün yanı sıra, bilim adına önemli gelişmeler de olmuştur. Avrupa'da ilk üniversiteler de bu dönemde ortaya çıkmıştır. 11. yüzyılda İtalya'da ilk tıp merkezi olan Salerno Tıp Okulu açılmıştır ve dönemin ilk ve en ünlü kadın tıp profesörü Trotula bu okulda çalışmıştır. Kadınların ihtiyaçlarından yola çıkan Trotula jinekoloji alanında ihtisas yapmıştır. Ayrıca dermatoloji ve epilepsi alanında da çalışmaları vardır. Trotula gebe kalma probleminin sadece kadından kaynaklanmayacağını ve erkekte de sorunlar olabileceğini ortaya koyan ilk kişidir. Yaşadığı dönemin şartları düşünüldüğünde bu oldukça cesur bir iddiadır. 13. yüzyılda kurulan diğer önemli üniversiteler de Bologna, Paris ve Oxford Üniversiteleridir. Ancak bu üniversiteler ilk açıldıklarında kadınları eğitime kabul etmemişlerdir.³⁹ Tüm bu olumsuzluklara rağmen Orta Çağ'da farklı bilim dallarıyla ilgilenen kadınlar da olmuştur. Bu dönemde göze çarpan isimlerden biri 12. yüzyılda yaşamış olan kadın kozmolog Hildegard von Bingen'dir.⁴⁰ Hildegard'ı önemli kılan erkek manastırlarından bağımsız olarak kendi manastırını kurmuş olmasıdır. Ayrıca o dönem rahibelere yasaklanmış olan vaaz gezilerini gerçekleştirmiş olması onun güçlü karakteri hakkında ipuçları vermektedir. Hildegard insan, kozmos ve tanrı arasındaki ilişkiyi ele almış ve *Scvias* adlı eserinde şu düşüncelere yer vermiştir: "*Dünya bir bütündür, kişi kendi benliğine bakmak yerine bu bütünü incelemelidir. Dünya*

³⁷ Rullmann, 1996, s. 72.

³⁸ Akdemir, 1997, s. 251-252.

³⁹ Caroline Herzenberg, "Medieval Era", Sue Vilhauer Rosser (ed.) *Women, Science and Myth, Gender Beliefs From Antiquity to the Present*, ABC Clio Inc, Santa Barbara California, 2008, s. 22.

⁴⁰ Schiebinger, 1992, s. 12.

Tanrı tarafından tutulan bir tekerlektir. İnsan bu tekerlek içerisinde dengede durmaktadır ve insanın asıl amacı kozmos ve tanrı arasında denge kurmaktır.”

Hildegard' a göre hayatın anlamı dinde gizlidir, ruh ve beden arasında birbirini tamamlayıcı bir ilişki mevcuttur.⁴¹ Mistik düşüncenin temsilcilerinden biri olan ve Fransa'da yaşayan diğer önemli bir kadın düşünür Marguerite Porete'dir. Porete, “Yalın Ruhun Aynası” isimli bir eser yazmıştır ve bu eserinde ruhun tamamen özgür olmasını ve tanrı ile insan arasına kilisenin girmemesi gerektiğini savunmuştur. Tanrı ile insan arasındaki ilişkiyi anlatırken cinsellikle ilişkilendirilen kelimeleri kullanmıştır. Her ne kadar farklı boyutta bir sevgiden bahsetse de yazdıklarından dolayı din sapkını olarak suçlanmıştır. Orta Çağ için oldukça cesur söylemler dile getiren Porete de, sapkın ilan edilmiş ardından yakılarak öldürülmüştür.⁴² 12. yüzyılda yaşayan Anna Comnena da ünlü bir tarihçidir. İmparator Constantinople'nin kızı olan Anna, yazıları günümüze kadar ulaşan ilk kadın tarihçidir. Ayrıca matematik, astroloji ve tıp ile de ilgilenmiştir. 1200'lü yıllarda İtalya'da yaşayan Maria di Novella da dönemin önde gelen eğitimcilerindedir ve matematik profesörüdür. 25 yaşındayken Bologna Üniversitesi matematik bölümünün yöneticisi olmuştur.⁴³

Doğu'daki medeniyetlere ve özellikle Müslüman toplumlara baktığımızda, nispeten daha özgür bir kadın profili görmek mümkündür. Özellikle, Endülüs bölgesindeki çok kültürlü ortam kadınlara karşı daha hoşgörülü bir anlayışı da beraberinde getirmiştir. Arap toplumlarında kadının yerini İslamiyet öncesi ve sonrası şeklinde açıklamak yerinde olacaktır. İslamiyet öncesi dönemde kız çocukları istenmeyen evlat konumundadır ve hatta diri diri toprağa gömülürler. Bu dönemde kadın değersiz bir varlıktır. Ancak İslamiyet'in kabulü ile kadına bakış tamamen değişmiştir. Bu durumu da en güzel örnekleyen “Cennet anaların ayağı altındadır” inancıdır.⁴⁴ İslamiyet'in kabulü ile Peygamber Hz. Muhammed'in de teşviki ile kadınlar haklarını kullanmaya başladılar. Bazı Müslüman kadınlar toplumsal gelişmede etkili rol aldılar. Örneğin, Peygamber Hz. Muhammed'in eşi Hz. Ayşe, entelektüel yönü ve eğitimci rolüyle biliniyordu. İslam hukuku konusunda çok bilgiliydi. Diğer önemli bir isim de, Hz. Muhammed zamanında savaşlarda yaralılara yardım eden ve İslam tarihinin ilk hemşiresi olan Rufayda el-İslamiye'dir. Rufayda, Hz. Muhammed ile Bedir Savaşı'na katılmış

⁴¹ Doğan, 2013.

⁴² Gleichauf, 2007, s. 28.

⁴³ Herzenberg, 2008, s. 24.

⁴⁴ Gülaçtı, 2012, s. 84.

ve yaralılara yardım etmiştir. Ayrıca, tıbbi bilgisi ve klinik becerileri iyi olduğu için hasta bakımı ve hemşirelik konusunda diğer kadınlara eğitim vermiştir. Her ne kadar Müslüman kadınların katkıları hakkında çok fazla bilgi olmasa da, tarih içinde yönetici, hekim, yazar, düşünür ve şair olan kadınlar vardır. Örneğin, 1250 yılında Mısır Shajarat el-Durr tarafından yönetilmiştir, Kurtubalı Labna 10. yüzyılın önemli matematikçilerinden biridir. İslamiyet'te eğitimin önemi büyüktür, ilk ayet “oku” dur ve Kuran insanları ilimi arayıp bulmaları konusunda teşvik eder. Mısır'daki El-Ezher ile Fas'taki Keyruvan üniversiteleri bu anlayışın bir örneğidir. Hatta El-Keyruvan üniversitesi 859 yılında Fatima el-Fehri isimli bir Müslüman kadın tarafından kurulmuştur.⁴⁵ Zübeyde bin Cafer el-Mansur iddialı bir projeye öncülük etmiştir, bu proje ile Bağdat ile Mekke arasındaki hac güzergâhına kuyular açılıp dinlenme tesisleri inşa edilmiştir. Bir mühendis olan Al-'Ijlia ise Halep'te bir astronomi laboratuvarının açılmasını sağlamıştır.⁴⁶ Endülüs Emevileri döneminde kadın, doğudaki Müslüman ülkelerle kıyaslandığında çok daha özgürdür ve toplumda daha saygın bir yere sahiptir. Politika, edebiyat, sanat ve bilimsel alanlarda kadınları görmek mümkündür. Endülüslü Müslüman kadınlar entelektüel bağlamda hem diğer Müslüman medeniyetlerdeki hemcinslerinden hem de Hristiyan toplumlardaki kadınlardan ilerdedirler. Bu durum hem ülkedeki barış ve hoşgörü atmosferinden hem de İslami öğretilerin hayata geçirilmesinden kaynaklanmıştır.⁴⁷ Yine bölgenin Hristiyan, Müslüman ve Yahudi topluluklara ev sahipliği yapması, farklı din ve kültürlerin uyum içinde yaşamasını sağlamış ve farklılıklara karşı hoşgörüyü teşvik etmiştir. Hristiyan ve İslam kültürünün kesiştiği bir yer olan Endülüs, bilimsel faaliyetlerin gerçekleştiği ve çeviri çalışmalarının yoğun olarak yapıldığı bir merkezdi. Nitekim Toledo ve Kurtuba'da binlerce eser barındıran kütüphaneler mevcuttu.⁴⁸ Doğu medeniyetlerindeki Müslüman kadınlar daha çok hadis, fıkıh ve kıraat gibi İslami ilimlerle ilgilenmişlerdi. Ancak, Endülüs'te İslami ilimlerin dışında, kadınların edebiyat ve özellikle şiire ilgi duydukları

⁴⁵ Rajaa Aquil, “Change and Muslim Women”, *International Journal of Humanities and Social Science*, vol. 1, USA 2011, s. 24.

⁴⁶ Salim Al-Hassani, “Women's Contribution to Classical Islamic Civilisation: Science, Medicine and Politics”, *Muslim Heritage*, 2010. <http://www.muslimheritage.com/article/womens-contribution-classical-islamic-civilisation-science-medicine-and-politics>

⁴⁷ Roziah Sidik, Mat Sidek, Izziah Suryani Arshad and Abu Bakar Kaseh, “The Role and Contribution of Women in Andalusian Muslim Civilization”, *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, vol. 7, Australia 2013, s. 323.

⁴⁸ Sibel Okuyan, “Doğu Kültürünün Batıda Yansımaları”, *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, Sakarya 2011, s. 102.

görülmüştür. Bu dönemde ön plana çıkan 44 kadın şair ile 22 edebiyatçı vardır.⁴⁹ Dönemin tanınmış şairlerinden biri Halife el-Mustakfi'nin kızı Vallade idi. Güzelliği ve zekâsı ile ilgi çeken Vallade, toplumda saygın bir yere sahipti. Özgür ve cesur yazılarıyla ve yaşam tarzıyla dikkat çekmiş, peçe takmayı reddetmiş ve yaşadığı dönemde kadın özgürlüğünün bir sembolü olmuştur. Şiirlerinde kullandığı cesur ifadeler ve peçeyi reddetmesi bazı dindar çevreler tarafından eleştirilmesine neden olmuştur. Hatta aynı dönem yaşamış olan İbn Rüşd tarafından da eleştirilmiş ve Vallade bu eleştirilere şiirleriyle yanıt vermiştir. Hayatı boyunca hiç evlenmeyen Vallade, dönemin önemli şairlerinden biri olan İbn-i Zeydun ile büyük bir aşk yaşamıştır. Bu aşk iki şairin de şiirlerine yansımıştır.⁵⁰ Endülüslü Müslüman kadınların politika ve yönetim alanlarında da söz sahibi olduğuna dair bilgiler mevcuttur. Halife El-Hakem El-Mustansir döneminde, devletin yönetiminde eşi Sabiha aktif bir rol oynamıştır. Zekâsı ve yeteneği sayesinde güçlü ve etkili olmayı başarmıştır. Tarihi kayıtlarda otoritenin daha çok Sabiha'nın elinde olduğuna dair bilgiler vardır. Bu bilgilere göre, Sabiha pek çok elçi, devlet adamı ve şair tarafından ziyaret edilirdi, meclise başkanlık eder, devlet yönetim sürecinde aktif rol alırdı. Devlet yönetiminde büyük bir etkiye sahip olan Sabiha, düşük vergi uygulamalarıyla da halkın kalbini kazanmıştı. Benzer şekilde, Nasri yönetici Amir al-Muslimin Abi 'Abd Allah al-Ghalib bi Allah'ın eşi Fatimah da yönetimde önemli bir yere sahipti. Deneyimleri ve yeteneği sayesinde kocasının aldığı kararlarda etkili olmuş, oğlunun ve torunun başa geçtiği dönemlerde de etkisini devam etmiştir. El-Mutamid ibn Abbad'ın eşi İtimat da yönetim sürecinde etkili olan isimlerden biridir.⁵¹ Hatta yazdığı şiirlerin tehdit içerdiği iddiasını öne sürerek İbn-i Ammar'ın idam edilmesine neden olmuştur. Kadınların ön plana çıktığı diğer bir alan kaligrafi ve hat sanatıdır. Resmi devlet raporlarını tutmakla sorumlu kadın sekreterler vardır. Bunun yanı sıra o dönemde sadece Kurtuba'da Kuran'ı kopya etmekle görevli 170 kadın hattatın varlığı bilinmektedir.⁵²

Türk toplumlarına baktığımızda, İslamiyet'in kabulü ile kadının toplumdaki yeri değişmiştir. Artık yerleşik tarım toplumu haline gelen Türkler geleneksel kültürel değerlerini terk etmeye başlamışlardır. Kadın eskiden olduğu kadar aktif

⁴⁹ Sidik, vd., 2013, s. 325.

⁵⁰ Mohammed Al Habtoor, "Wallada Bint Al Mustakfi, The Poetess of Andalus", *Al Shindagah*, U.A.E. 2005. <http://www.alshindagah.com/Novdec2005/woman.html>

⁵¹ Sidik, vd., 2013, s. 323.

⁵² Sidik, vd., 2013, s. 324.

değildir, evine kapanmıştır. Çok eşlilik, örtünme gibi yeni uygulamalar hayata girmiş kadının görevleri İslami çerçevede yeniden tanımlanmıştır. Kadın evde kocasına ve çocuklarına hizmet eden anne, kırsal kesimde tarlada çalışan işçi durumundadır. Evlenme ve boşanma konusunda söz hakkı yoktur.⁵³ Selçuklular döneminde, İslamiyet'in etkisine rağmen, henüz "harem" bilinmemektedir. Sanatsal ve kültürel hareketler mevcuttur, hatta kadınlar adına yaptırılmış medrese, hastane ve kütüphaneler bulunur. Örneğin, Kayseri Erciyes Üniversitesi bünyesinde yer alan tıp fakültesi Gevher Nesibe Şifahanesi (1206) olarak kurulmuştur. Yine, Divrik'te Turan Melek Hatun Kütüphanesi bu dönemden kalmadır.⁵⁴ Osmanlı dönemine baktığımızda ise kadının toplumsal hayat içinde sınırlı olarak yer aldığını görürüz. Köylerde ekonomiye katkı sağlayan kadın, şehirlerde ancak kapalı bir hayat sürebiliyordu. Kadınların eğitim hayatı sıbyan mekteplerinde aldıkları temel eğitimle sınırlıydı. Sosyo-ekonomik durumu iyi olan ailelerin kızları özel eğitim imkânı bulabiliyordu ama genel olarak kadınlar bilimsel hayattan uzaktı. Eğitim alabilenler arasında, şair, hattat olanlara rastlamak mümkündü.⁵⁵ Bunun yanı sıra Osmanlı kuruluş döneminde Anadolu Selçuklularından kalma bir gelenek devam ettirilmişti. Kadınların üretimde ve sosyal hayatta organize olmasına yardımcı olan kadın örgütü, toplumsal hayatın bir parçası haline geldi. Bacıyan-ı Rum Teşkilatı olarak adlandırılan bu kurum, kadınların el sanatları, keçecilik, nakışçılık, dokumacılık, örgücülük gibi alanlarda eğitim aldıkları bir yerdi. Ayrıca sadece meslek eğitimi değil, yetim ve kimsesiz genç kızların korunmasından da sorumlu bir kurumdu. Genç kızların eğitimi, yaşlıların bakımı gibi sosyal hizmetler de sunuyorlardı. Bu kurum hem Türk kültürünün yayılmasını sağlamış, hem de kadınlara kimlik ve meslek sahibi olmalarında yardımcı olmuştur.⁵⁶

Orta Çağ'ın başlangıcından 17. yüzyıla kadar olan dönemde, bilime olan yakınlıklarıyla ön plana çıkan Müslüman kadınlar mevcuttur. Örneğin, 10. yüzyılda Bağdat'ta yaşayan ve eğitilmiş bir ailede yetişen Sutayta El-Mahamali, aritmetik ve cebirle yakından ilgilenmiştir. Babası bir kadı olan Sutayta'nın amcası da hadis bilimcisidir. Aynı zamanda bir yazar olan babasının basılı eserleri vardır. Sutayta başta babası olmak üzere bazı ilim sahibi kişiler tarafından

⁵³ Kaymaz, 2010, s. 335.

⁵⁴ Vahap Sağ, "Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk", *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, S. 2, Sivas 2001, s. 14.

⁵⁵ Halil Buttanri, "Açılış Konuşmaları", Günseli Naymansoy (Haz.) *Türkiye'de Bilim ve Kadın Kongresi Bildirileri*, Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2009, s. VI.

⁵⁶ Gündüz, 2012, s. 144.

eğitilmiştir. Yalnızca matematik de değil, hadis, fıkıh ve Arap edebiyatı alanlarında da uzmanlaşmıştır. Ancak, Sutayta'yı bilim dünyasında duyuran yaptığı matematiksel hesaplamalar ile ortaya attığı çözümlerdir. Diğer bir matematikçi de Kurtubalı Labana'dır. 10. yüzyılda İspanya'da yaşayan Labana, döneminin en karmaşık geometri ve cebir problemlerini çözebilmesiyle nam salmıştı. Engin edebiyat bilgisi de o dönemki Halife tarafından işe alınmasını sağlamıştır. Bu dönemde astronomi çalışmalarıyla dikkat çeken diğer bir Müslüman kadın Al-ljliya'dır. Kendisi hakkında çok fazla bilgi olmasa da, astronomi laboratuvarı kurdurduğu ve kayıtlara geçen ilk Müslüman kadın gökbilimci olduğu bilinmektedir.⁵⁷

Rönesans döneminde kadın ve bilim

“Filozoflar şimdiye kadar dünyayı sadece erkeklere göre yorumladılar. Fakat onun insanlık bakımından değiştirilebilmesi kadınca da yorumlanmasını gerektirir.”

Irmtraud MORGNER

Rönesans, yani yeniden doğuş ile bilim ve sanat alanlarında büyük ilerlemelerin kaydedildiği bir dönemdir. Tanrı'ya karşı gösterilen alçakgönüllülük sorgulanır ve insan merkeze alınır. Din adamları dışındaki kesim de bilimle ilgilenmeye başlar.⁵⁸ Rönesans döneminde de cadı avları devam etmektedir. Bu dönem zorluklar kadınlar için devam etse de, özgür düşüncenin ortaya çıkması açısından önemlidir. Bu dönemde, skolastik düşünce yapısından bağımsız düşünceler ortaya koyan ve Antik Çağ'ın düşünürlerini örnek alan kadın filozofların varlığı dikkat çekicidir.⁵⁹ Rönesans'ın yükselişiyle birlikte bilim hızla gelişirken kadınların yaşamlarının devamı için sadece dört seçenekleri vardı: Evlenmek (genellikle önceden ayarlanmış bir evlilik), manastıra girmek, hizmetçi olarak çalışmak ya da hayat kadını olmak. 15. yüzyılın son dönemlerinde, Venedikli genç ve seçkin kadınların ancak yarısına yakını evlilik yapabilmıştır. Bu durumun ana nedeni müstakbel eşlere ödenen çeyiz paralarının artmış olmasıdır. Aile servetlerini korumak isteyen anne babalar kızlarının evlenmesini yasaklamışlardır. Çeyiz için ödenen meblağlar manastıra girmek için ödenen ücretin %400 katıydı. Yönetici sınıfın kızları için sadece ilk iki seçenek geçerliydi. Genç ve soylu kızlar genellikle eğitimleri ve güvende tutulmaları için

⁵⁷ Al-Hassani, 2010.

⁵⁸ Gleichauf, 2007, s. 45.

⁵⁹ Doğan, 2013.

bir süreliğine manastıra yollanırlar ve onlar adına iyi bir evlilik ayarlanana kadar manastırda kalırlardı. Aslında, zengin ya da fakir pek çok kadın yaşamlarını manastırda geçirmeyi tercih ederlerdi, bunun en önemli nedeni doğum sırasında ölüm korkusuydu. Tüm bu gerekçelerle manastır yaşamı Avrupa’da iyiden iyiye gelişti.⁶⁰ Kadınların bilimle ilgilenmeleri ancak bekâr oldukları süre zarfında ya da dul kalmaları halinde olanaklı oluyordu. Bundan dolayı evlenmeyi olabildiğince ileri tarihlere atmayı deneyen kadın sayısı az değildi.⁶¹ Manastırların yüksek taş duvarları arkasında bu genç kadınlara ne öğretiliyordu? Genellikle şiir, müzik, nakış ve ev işleri konusunda faydalı olacak beceriler öğretilmekteydi. Fen ve matematik bu eğitim müfredatı içinde hiç yer almamıştır. Duvarlarla çevrili manastır ortamı, dönemin bilimsel ve entelektüel çalışmalarına kadınların katılımını imkânsız hale getirmiştir.⁶² Rönesans döneminin getirdiği keşif ve buluşlar, kilisenin egemenliğini sarsmıştı. Bunun üzerine kilise de düşüncedeki her sapmayı Engizisyon Mahkemeleri yoluyla izleyerek kendini savunmaya girişti. Cadı takipleri Rönesans döneminde hız kazandı, modern doğa bilimlerinin ortaya çıktığı bir dönemde cadı avı yapmanın altında yatan neden, Katolik Kilisesi’nin modern bilimlerle düştüğü çatışmayı yasallaştırmak istemesidir. Bu takiplerin ve infazların dayandırıldığı düşünce, kadının şeytanla birleşmeye yönelik doğal eğiliminin olduğu ve böylece sihir gücüne sahip olabildiğiydi. Engizisyon için cadı “doğaya zorla egemen olmanın” simgesiydi. Dişi olarak düşünülen doğanın bir benzeri olan kadın, güvenilmez ve ikiyüzlüydü, buna göre hem saf, güzel, bir dereceye kadar bilge ve bakire hem de hayvanca dizginsiz ve kaotik bir cadıydı.⁶³ Bu dönemde gayrimeşru ilişkilerden dünyaya gelen çocukları da görmekteyiz ve çocuklar arasında cinsiyete dayalı ayrımcılık göze çarpmaktadır. Döneme damgasını vuran bilim adamı Galileo’nun üç gayrimeşru çocuğu vardı, bunlardan ikisi kız ve diğeri de erkekti. Her ne kadar büyük kızı, babasının zekâ ve yeteneğini almışsa da, kızlar manastıra gönderildi. Erkek çocuk ise resmi izinle Galileo’nun yasal varisi haline geldi ve hukuk okuması için üniversiteye gönderildi. Dönemin ünlü sanatçılarından Leonardo da Vinci de bir noter ile köylü bir kadının yasak ilişkisinden doğmuş gayrimeşru bir

⁶⁰ Rosalind Chait Barnett & Laura Sabattini, “A short history of women in science: From stone walls to invisible walls”, In American Enterprise Institute (ed.), *The Science on Women and Science*. Washington, DC 2009, s. 4.

⁶¹ Rullmann, 1996, s. 130.

⁶² Barnett, 2009, 5.

⁶³ Rullmann, 1996, s. 134.

çocuktuktu. Peki ya bir kız olarak dünyaya gelseydi? Böyle bir deha asla gün yüzüne çıkamayacaktı.⁶⁴

Rönesans döneminin öne çıkan kadın filozofları arasında Tullia d’Aragona ile Marie Le Jars de Gournay sayılabilir. Tullia d’Aragona Antik Çağ filozoflarından Platon’u örnek almış ve Platoncu düşünce geleneğini temsil etmiştir. İyi bir eğitim gören filozof İtalya’da yaşam sürmüştür. “Aşkın Sonsuzluğu Üstüne Diyalog” adlı eseri Platoncu diyalogun yeniden keşfi olarak görülür. Her ne kadar filozof yönüyle ön plana çıksa da, cadı ve hayat kadını olarak suçlanmaktan kurtulamamıştır. Filozof kimliğinin yanı sıra fizik, geometri ve tarih ile ilgilenen Marie Le Jars de Gournay, Michel de Montaigne ile tanıştıktan sonra düşüncelerini daha cesurca dile getirmeye ve toplumsal sistemi eleştirmeye başlamıştır. Teori ve pratiği birleştirdiği yazılarında dilin önemi üzerine vurgu yapar. Kadın ve erkeğin ruhen eşit olduğunu dile getiren filozof “Kadınların ve Erkeklerin Eşitliği Üzerine” adlı eserinde bu düşüncesini vurgulamıştır.⁶⁵ Bu dönemde baskı makinelerinin bilim dünyasına katkısı, sadece elitlerin elinde olan bilimin sıradan insanlara erişmesini sağlamak oldu. Kadınlar daha çok sağlıkla ilgili konulara ilgi duymaya başladılar. Doğum sırasında anne ya da bebek ölümlerinin yaygın olması, jinekoloji alanında çalışmalara yol açtı. Bu dönemde ön plana çıkan eserler de mevcuttur. Örneğin, Louise Bourgeois tarafından kaleme alınan “Sterilite, Düşük, Doğurganlık, Kadın ve Yeni Doğan Hastalıklarına İlişkin Gözlemler” adlı eserde ebelere yönelik önemli bilgiler paylaşılmıştır. Kendisi de bir ebe olan Bourgeois’in eşi cerrahı ve Paris’te yaşıyordu. Teknik ve medikal eğitimi sayesinde üst yönetime hizmet etmişti.⁶⁶ Jinekoloji alanında İngilizce yazılan ilk eser olması açısından önem taşıyan “Ebelere Kitabı” ise İngiliz ebe Jane Sharp tarafından yazılmıştır. Sharp bu eserde otuz yıldan fazla olan ebelik tecrübesini paylaşmıştır. Ancak Avrupa’da ebelere ayrı bir önem verilmiştir. Örneğin, Almanya’nın Regensburg şehrinde ebelere lisans verilmiş, fakirlere hizmet etmeleri için ödenek çıkarılmıştır. Ayrıca ebelere yönelik emeklilik düzenlemeleri yapılmıştır.⁶⁷ Bu dönemde, doğuda da tıbbi konulara ilgi duyan kadınlar olmuştur. Örneğin, 15. yüzyılda Osmanlı’da yaşayan Türk hekim Şerefeddin Sabuncuoğlu, kadın hekimlerle çalıştığını dile getirmiştir. “Cerrahiyet-i al Haniye” adlı eserinde minyatür şeklinde kadın cerrahları ve

⁶⁴ Barnett, 2009, s. 5.

⁶⁵ Doğan, 2013.

⁶⁶ Klestinec, 2008, s. 37.

⁶⁷ Jeanne Achterberg, *Woman As Healer*, Shambhala Publications, Massachusetts ABD, 1990.

yapılan operasyonları resmetmiştir. Buna göre, Anadolu'daki kadın cerrahların jinekolojik operasyonlarda yer aldığı çıkarımına ulaşılır.⁶⁸

17. ve 18. yüzyılda kadın ve bilim

“Kadının idam sehvasına çıkma hakkı var; aynı şekilde konuşma kürsüsüne çıkma hakkı da olmalı.”

Olympe de Gouges

17. yüzyıla gelindiğinde bile, kadının toplumdaki statüsünün ilerlediğini söylemek mümkün değildir. Dönemin kadına bakışında çok büyük değişiklikler olduğunu söylemek zordur. Ancak yavaş ve sancılı da olsa kadın hakları dillendirilmeye ve tartışılmaya başlanmıştır. Bu dönemde, modern bilimin kurucularından sayılan Francis Bacon, akıl ve doğa ilişkisini açıklarken akli eril, doğayı dişil olarak ele alır ve bu ilişkiyi açıklarken ele geçirme, fethetme, ayartma gibi metaforlar kullanır. Bilginin iktidar olduğunu dile getiren Bacon'a göre doğa ile akıl arasında saldırgan bir ilişki söz konusudur.⁶⁹ Bacon, bilimsel aklın erkekliği ve erilliğini savunurken dişil olarak nitelediği doğa ile eril akıl arasında iffetli ve yasal bir evlilikten söz eder. Ancak bilimin doğayı fethetmesi zorla ve saldırgan bir ayartmadan geçer. Bunu şu ifadelerle dile getirmiştir: “Tüm çocuklarıyla birlikte Doğa'yı senin emrine koşmaya ve sana köle yapmaya geldim”.⁷⁰ İnsan aklının önyargılardan arındırılıp alımlayıcılığını kolaylaştırmayı vurgulayan Bacon, yeni bilim anlayışını dile getirirken kullandığı ifadelerden şu anlam çıkmaktadır: “Eski bilim yalnızca edilgen, zayıf, karnı burnunda, dişil bir dölü temsil eder, ama artık etkin, erkek mi erkek ve yaratıcı bir oğlan çocuğu doğmuştur”.⁷¹ Bacon'ın doğa ve bilim ilişkisi tanımlamalarında ve bilim anlayışını ifade ederken kullandığı metaforlarda kadını edilgen, pasif ve ikincil olarak betimler.

Fransız Devrimi'nin parolası olan “Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik” söylemi Olympe de Gouges'e ölüm getirmişti. Kimdi bu Olympe de Gouges? “Kızkardeşler” için de eşitlik ve özgürlük isteyen ve 18. yüzyıl dünyasında *Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirisi* yayınlama küstahlığında bulunan bir düşünürdü. Bu

⁶⁸ Al-Hassani, 2010.

⁶⁹ Alev Özkazanç, “Bilim ve Toplumsal Cinsiyet”, *II. Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kongresi: Kadını Görmeyen Bilim ve Sağlık Politikaları*, 20-23 Mayıs, Ankara 2010.

⁷⁰ Evelyn Fox Keller, *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim Üzerine Düşünceler*, çev. Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul 2007, s. 60.

⁷¹ Keller, 2007, s. 62.

ölçüsüz isteği nedeniyle 4 Kasım 1793'te başı kesilerek idam edildi. Ancak bu ölüm, ölçüsüz isteğin yeniden dillendirilmesini engelleyememişti. Aydınlanma kuramcılarında Jean A. de Condorcet, Fransız Devrimi'nin amacına ulaşması için kadınların da eşit haklara sahip olmasını dile getirdi. Benzer söylemler 18. yüzyıl boyunca zaman zaman dile geldi ama ne kadar uygulandı?⁷² Modern bilimin doğuşu ile manastırlar yoluyla öğrenme terkedilerek bilim kuruluşları açıldı. Londra'da "The Royal Society of London"; Paris'te "Academie des Sciences"; Berlin'de "Akademie der Wissenschaften" adıyla bilim akademileri kuruldu. Ancak 300 yıldan uzun bir süre, kadınlar bu akademilere üye olamadılar. Kadınların bu kadar uzun süre üyeliklerinin kabul edilmemesi akla şu soruyu getirmektedir: Acaba akademilere kabul edilebilecek nitelikte bilim kadını yok muydu?⁷³

18. yüzyılda kadının yaşamı giderek evle sınırlandırılmıştı, onun görevi evde uyum ve düzeni sağlamak, kocasını desteklemek ve sorunları ondan uzak tutmaktı. Kamusal alan erkeğe ayrılırken kadının yeri ev hayatından ibaretti. Kadınlar rehberliğe ihtiyaç duyan yetişkin çocuklar olarak algılanıyorlardı. Döneme damgasını vuran eğitmen Jean Jacques Rousseau, erkeğin daha aktif olduğunu dile getirmiş kadını ise duygusal ve pasif olarak betimlemiştir. Rousseau'ya göre kadının görevi erkeğe tabi olmak ve onun hoşuna gitmektir. Kadın mutluluğu aşktan başka hiçbir yerde bulamaz.⁷⁴ Başka bir söyleminde Rousseau, "Kadın erkeğe eşit yaratılmamıştır, kadının bunu bilmesi ve buna katlanması gerekir" ifadesini kullanmıştır.⁷⁵ Bu dönemde kadınları ikinci plana atan ve bilimle ilgilenmelerini tuhaf karşılayan diğer bir düşünür de Immanuel Kant'tır. "Madem güzel kafalarını geometriyle meşgul edecekler, sakal da bırakabilirler" sözleriyle kadınların matematikle ilgilenmelerini eleştirir.⁷⁶ Yine başka bir söyleminde "Kadınlara verilecek dersler hiçbir zaman soğuk ve kurgusal olmamalı, daima duygularla ve hatta olabildiğince cinsleriyle ilgili olmalıdır" ifadelerini kullanarak ideal kadın eğitimini tanımlamıştır.⁷⁷ Kız çocukları büyük ölçüde eğitimden dışlansa da "yüksek sınıf" üyelerinin kızlarına yönelik eğitimden bahsetmek mümkündür. 17. ve 18. yüzyılda, çok fazla olmasa da

⁷² Rullman, 1996, s. 199-200.

⁷³ Schiebinger, 1992, s. 12.

⁷⁴ Gleichauf, 2007, s. 66.

⁷⁵ Süheyla Kadioğlu, S. *Bitmeyen Savaşım* (1. Basım), Sel Yay., İstanbul 2001, s. 110.

⁷⁶ Ercan Kumcu, *Kadın Matematikçiler*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2004, s. 27.

⁷⁷ Marit Rullmann, *Kadın Filozoflar: Romantizmden Modernizme Kadar*, çev. Tomris Mengüşoğlu, Kabcacı Yay., İstanbul 1998, s. II.

önemli sayıda bilim kadınının bilim akademilerine girme çabası içinde olduğuna dair kanıtlar vardır. Nitekim 18. yüzyılın başında Alman gökbilimcilerin yüzde 14'ü kadındır. 18. yüzyılda Berlin Akademisi'ne bağlı çalışan gökbilimci Gottfried Kirch ile evli gökbilimci Maria Winkelmann, kendi gözlemlerini ve çalışmalarını kocasının adına bastırmak durumunda kalmıştır. Ayrıca Akademi kocasının ölümünden sonra Winkelmann'ın çalışmalarını kocası adına almayı reddetmiştir. Bu Akademiye çalışmaya başlayan ilk bilim kadını fizikçi Lise Meitner'dir ve kendisi ancak 1940 yılında muhabir üye olarak kabul edilmiştir.⁷⁸ 18. yüzyıldan diğer bir örnek, modern dönemlerde üniversitede çalışan ilk bilim kadını olmasıyla önem taşıyan Laura Bassi'dir. Üstelik kadınların kabul edilmesinin daha zor olduğu bir alana, fizik dalına kabul almıştır. Doktora belgesini aldıktan sonra Papa tarafından Bologna Üniversitesi'ne eğitmen olarak atanmıştır. Bassi hakkındaki enteresan bir bilgi de, on iki çocuğa sahip olduğudur. Ancak çocukları bilimsel üretkenliğini etkilememiş ve Bassi elektrik, hava basıncı gibi konularda pek çok çalışma yapmıştır. Çocuklarının bilimsel çalışmalarına engel olmaması 18. yy. 'da çocuk bakımı geleneği ile açıklanabilir. Bu dönemde üst sınıftan bir kadının çocuk bakımı daha çok sütanne ve dadılar ile olmaktadır. Çocuk doğumundan kısa bir süre sonra bakıcılara teslim edilir ve yedi yaşına kadar kırsal bir yerde yetiştirilir. Yine de üzerinde durulması gereken nokta çocuk bakımının tarih boyunca kadının görevi olarak algılanmasıdır. Bunun yanı sıra, geçmişte erkeklerin entelektüel çabalarının kadınlar tarafından sekteye uğratıldığı inancı yaygındı. Örneğin, Orta Çağ'da entelektüel yaşam ancak manastırda yürütülebilirdi. Bu dönemde bakır olmanın üstünlüğü vurgulanmıştır. Bu gelenek daha sonraki dönemlerde üniversite yaşamını da etkilemiştir. Nitekim 18. yy.'ın sonlarına kadar Oxford ve Cambridge Üniversitelerinde görev yapan profesörlerin evlenmelerine izin verilmemiştir. Bu bağlamda evlilik yapmayan önemli bir isim de Francis Bacon'dur. Bacon'a göre eş ve çocuk sahibi olmak büyük girişimler önünde engel teşkil eder.⁷⁹

Sonuç

Kadın her ne kadar vazgeçilemez bir değer olarak karşımıza çıksa da, pek çok uygarlık ve toplumda itilip kakılmış ve hatta ikinci sınıf insan muamelesi görmüştür. Toplumsal yaşam içerisinde kadının rolü tarih boyunca değerlilik ya da değersizlik değişkeni ile yüz yüze kalmıştır. Hangi yüzyılda olursa olsun kadın

⁷⁸ Schiebinger, 1992, s. 12.

⁷⁹ Schiebinger, 1992, s. 13.

hakları istismar edilmiştir.⁸⁰ Toplumsal olaylar ve sosyal gelişmeler kadının konumunu ve katılımını şekillendirmiş ancak kadınların yetenek ve zekâlarını ortaya koymaları erkeklerin belirlediği şartlar altında ve sınırlı olarak gerçekleşmiştir.⁸¹ Kadın her dönemin kendi özelliklerine göre açıklanmış, yeniden icat edilmiş ve onu özünden yoksun bırakan bir bakışla tanımlanmıştır.⁸² Kadınlara bakış açısı sadece içinde bulunulan coğrafya ya da topluma göre değil aynı zamanda inançlara ve değerlere göre de değişiklik göstermiştir.⁸³ Kimi zaman ilk günahın sorumlusu kabul edilen kadınlar, kimi zaman dini inançlar vasıtasıyla sosyal yaşamdan uzaklaştırılmışlardır. Bilim ve bilimsel çalışmalar erkeklere özgü tanımlamalar içinde gerçekleştirilirken, kadın bu dünyanın dışında bırakılmıştır. Ancak, her dönemde bilime ilgi duyan kadınlar vardı, çalışmalarını, okumalarını gizli saklı, yüksek duvarlar arkasında, erkek ismi kullanarak yapmak zorunda kalmışlardır. Tüm zorluklara ve sınırlamalara rağmen kadın ve bilim antikçağdan itibaren iç içedir. Kadınlar bilim yapma özgürlüğünü elde etmek için uzun yıllar süren mücadeleler vermişlerdir, kimi zaman cinsellikle ilişkilendirilen dedikodulara maruz kalırlarken, kimi zaman işkenceye ve sonunda katledilmeye kadar gitmiştir. Modern dünyada bile kadın bilim ilişkisine dair önyargılar mevcuttur. Yüzyıllardır devam eden önyargıların tamamen silinmesi zordur ancak tarihsel süreçte kadın büyük bir ilerleme göstererek toplumsal düzende kendi statüsünü kendisi kazanmıştır.

Kaynakça

- Achterberg, J., *Woman As Healer, Shambhala Publications*, Massachusetts ABD 1990.
- Akalın, A., “Eskiçağda Grek Kadının Toplumsal Yaşantısı”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 21, Ankara 2003, s. 17-47.
- Akdemir, S., “Tarih Boyunca ve Kuran-ı Kerim’de Kadın”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, S. 10, Ankara 1997, s. 249-258.

⁸⁰ Gülaçtı, 2012, s. 78.

⁸¹ Akalın, 2003, s. 42.

⁸² Natalie Zemon Davis-Arlette Frage, “Tarihsel Aktör Olarak Kadınlar”, Georges Duby ve Michelle Perrot (ed.), *Kadınların Tarihi* (III. Cilt), çev. Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2005, s. 13.

⁸³ Gülaçtı, 2012, s. 84.

- Akkaya, Ü., *H. Peygamberin (s.a.) Kadınların Sosyal Hayattaki Konumu ve Ahlaki Eğitimi ile İlgili Hadislerinin Eğitsel Açısından Değerlendirilmesi*. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2012.
- Al-Hassani, S., “Women's Contribution to Classical Islamic Civilisation: Science, Medicine and Politics”, *Muslim Heritage*, 2010. <http://www.muslimheritage.com/article/womens-contribution-classical-islamic-civilisation-science-medicine-and-politics>
- Al Habtoor, M., “Wallada Bint Al Mustakfi, The Poetess of Andalus”, *Al Shindagah*, U.A.E. 2005. <http://www.alshindagah.com/Novdec2005/woman.html>
- Aquil, R., “Change and Muslim Women”, *International Journal of Humanities and Social Science*, Vol: 1, USA 2011, s. 21-30.
- Ateş, H.-Ünal, S., “Devletin Doğduğu Yer: Antik Çağ Ortadoğusu'nda İdari Hayat”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 8, Sakarya 2004, s. 21-42.
- Barnett, R. C.-Sabattini, L., “A short history of women in science: From stone walls to invisible walls”, In American Enterprise Institute (ed.), *The Science on Women and Science*. Washington DC 2009.
- Buttanri, H., “Açılış Konuşmaları”, Günseli Naymansoy (Haz.) *Türkiye’de Bilim ve Kadın Kongresi Bildirileri*, Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2009, s. V-XIII.
- Davis, N. Z.-Frage, A., “Tarihsel Aktör Olarak Kadınlar”, Georges Duby ve Michelle Perrot (ed.), *Kadınların Tarihi (III. Cilt)*, çev. Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2005.
- Doğan, S., “Düşünce Dünyasının Gölgede Kalanları: Kadın Filozoflar-I”, *Açık Bilim*, 2013. <http://www.acikbilim.com/2013/11/dosyalar/dusunce-dunyasinin-golgede-kalanlari-kadin-filozoflar-i.html>.
- Gleichauf, I., *Kadın Filozoflar Tarihi*, çev. Leyla Uslu, ODTÜ Yay., Ankara 2007.
- Gülaçtı, N., “Sanatsal Bir Objeye Olarak Kadın ve Bazı Toplumlarda Kadına Bakış”, *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, S. 1, Ankara 2012, s. 76-91.
- Gündüz, A., “Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 5, Ankara 2012, s. 129-148.
- Halsall, P., “Of Hypatia The Female Philosopher”, *Medieval Sourcebook: Socrates Scholasticus: The Murder of Hypatia (late 4th Cent.) from Ecclesiastical History*, Bk VI: Chap. 15, 1997 <https://sourcebooks.fordham.edu/source/hypatia.asp>

- Herzenberg, C., “Medieval Era”, Sue V. Rosser (ed.) *Women, Science and Myth, Gender Beliefs From Antiquity to the Present*. ABC Clio Inc, Santa Barbara California 2008.
- Kaçar, T., “Eskiçağ İskenderiye Kilisesinde Politik Bir Araç Olarak Şiddet”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 17, İzmir 2002, s. 17-37.
- Kadioğlu, S., *Bitmeyen Savaşım*, Sel Yay., İstanbul 2001.
- Kaymaz, İ. Ş., “Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye’de Kadının Toplumsal Konumu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 46, Ankara 2010, s. 333-366.
- Keller, E. F., *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim Üzerine Düşünceler*, çev. Ferit Burak Aydar, Metis Yay., İstanbul 2007.
- Klestinec, C., “Renaissance”, Sue V. Rosser (ed.), *Women, Science and Myth, Gender Beliefs From Antiquity to the Present*, ABC Clio Inc, Santa Barbara California 2008.
- Kumcu, E., *Kadın Matematikçiler*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2004.
- Naymansoy, G., *Türkiye’de Bilim Kadınları ve Bilimin Gelişimine Katkıları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009.
- Ogilvie, M., “Antiquity”, Sue V. Rosser (ed.), *Women, Science and Myth, Gender Beliefs From Antiquity to the Present*, ABC Clio Inc, Santa Barbara California 2008.
- Okuyan, S., “Doğu Kültürünün Batıda Yansımaları”, *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, Sakarya 2011, s. 99-122.
- Özkazanç, A., “Bilim ve Toplumsal Cinsiyet”, *II. Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kongresi: Kadını Görmeyen Bilim ve Sağlık Politikaları*, 20-23 Mayıs, Ankara 2010.
- Rullmann, M., *Kadın Filozoflar: Antik Çağ’dan Aydınlanmaya Kadar*, çev. Tomris Mengüşoğlu, Kabalıcı Yay., İstanbul 1996.
- Rullmann, M., *Kadın Filozoflar: Romantizmden Modernizme Kadar*, çev. Tomris Mengüşoğlu, Kabalıcı Yay., İstanbul 1998.
- Sağ, V., “Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk”, *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, S. 2, Sivas 2001, s. 9-23.
- Schiebinger, L., “Women in Science: Historical Perspectives”, *Proceedings of the Women in Astronomy Workshop*, Meg Urry (ed.), Space Telescope Science Institute, Baltimore 1992, s. 11-19.
- Sena, C., *Filozoflar Ansiklopedisi*, C. 2, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975.

Sidik, R.-Sidek, M.-Arshad, I. S.-Kaseh, A. B., “The Role and Contribution of Women in Andalusian Muslim Civilization”, *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, vol. 7, Australia 2013, s. 323-327.

Ünal, M. Y., *Anadolu Anatanrıçası Kibele*, Tek Ağaç Yay., Ankara 2003.

Zenos, A. C., *The Ecclesiastical History of Socrates Scholasticus*. Revised, with notes, by the Rev. A. C. Zenos, 1891. [http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/0380-0440,_Socrates_Scholasticus,_Historia_ecclesiastica_\[Schaff\],_EN.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/0380-0440,_Socrates_Scholasticus,_Historia_ecclesiastica_[Schaff],_EN.pdf)